

Toppdiplomaten som blev uigurernas bästa vän*

När en historieprofessor från King's College London, Kina-kännaren Michael Dillon 2009 ombads nämna de fem bästa böckerna om uigurisk nationalism, var den svenska diplomaten Gunnar Jarrings resememoarer *Åter till Kashgar* en av dessa. Boken gavs ut i engelsk översättning 1986 under rubriken *Return to Kashgar: Central Asian Memoirs in the Present*.

Gunnar Jarring (1907-2002) gjorde under sin levnad bara två besök hos uigurerna i deras hemland – det första som ung doktorand 1929-1930 och det andra som officiellt inbjuden gäst 1978. I boken varvar han sina minnen från de båda resorna. Dillon motiverade sitt val med att Jarrings berättelser är en god introduktion till uigurisk kulturhistoria och att de dessutom visar hur mycket som hade förblivit sig likt under de närmare 50 år som gått mellan besöken.

Sedan den här rankningen gjordes, har livet blivit allt sämre – för att inte säga rent helvetiskt – för Kinas cirka 13 miljoner uigurer. De allra flesta av dem bor i landets nordvästra provins Xinjiang. Uigurererna är ett muslimskt turkfolk med nära språkliga och historiska band till främst uzbekerna, kazaker och kirgiser på båda sidor om Kinas gräns mot det postsovjetiska Centralasien. Det här är egenskaper som alltid känts besvärande för centralregeringen i Beijing, i synnerhet som Xinjiang ligger avlägset och under långa skeden varit en svårtillgänglig – läs svårkontrollerad – provins. Den annekterades av Kina i mitten av 1700-talet och blev formellt en kinesisk provins år 1884, men långt in på 1900-talet var den en i realiteten autonom region med långtgående självstyre. Rädslan för separatistiska tendenser och religiös radikalism har varit stor hos de kinesiska makthavarna.

Uigurererna har länge stått under hård bevakning och värre tycks det bli. Nu ger man sig på människor, som antingen förs bort eller tvingas hysa okända gäster utsända för att kontrollera deras vardag. Samtidigt byggs det fysiska samhället om. Stora delar av kulturmetropolen Kashgars traditionella arkitektur har inaktiverats och förvandlats till ett turistvänligt friluftsmuseum. Uigurerernas eget språk, uiguriska, hotas av allt fler förbud och försvagning.

Vad beror det på att kinesiska myndigheter tar till än brutalare metoder mot en försvinnande liten och till synes maktlös minoritet i en folkmängd på 1,4 miljarder, kan man fråga sig. En bidragande faktor utöver gängse misstänksamhet kan vara Xinjiangs geostrategiska betydelse för projektet "One Belt – One Road". Med anspelning på den sägenomspunna Sidenvägen satsas det på en utbyggd infrastruktur som ska stärka Kinas förbindelser söder- och västerut.

Omvärldens tidvis starka protester, senast inför 2022 års vinter-OS i Beijing, mot det pågående kulturella och fysiska förtrycket av uigurererna i Xinjiang har överskuggats av andra nyheter på sistone. Ryska hot och akuta stormaktpolitiska intressekonflikter i Europa gör det lättare för Kina att i lugn och ro underhålla sina människorättskränkande aktioner.

Men ett starkt och beständigt svenskt stöd för uigurisk kultur finns likväl tack vare det akademiska arvet efter Gunnar Jarring.

Lundastudenten Gunnar Jönsson (senare Jarring) kom till Kashgar hösten 1929 för fältarbete i uigurisk ljudlära. Han åkte ut till kända vallfartsorter i öknen, sov på myggiga härbärgen och drog på sig en tyfoidfieber som närapå tog hans liv. I memoaren *Åter till Kashgar* skriver han hur han räddades från en alltför tidig död av de medicinskt erfarna svenska missionärer som var verksamma i området. Det var också genom missionärerna som han fick kontakt med lokala bokhandlare och för sitt universitets räkning införskaffade handskrifter till den bibliotekssamling som med tiden skulle växa och bli en av världens största uiguriska samlingar under hans namn.

I sina lingvistiska studier hade Jarring ett för sin tid ovanligt starkt antropologiskt sinnelag. För honom var språk inte bara ord på papper; han ville vara där språket talades. Efter doktorsdisputationen 1933 beredde han sig på en ny resa. Men det var lättare sagt än gjort. Det var en orolig tid inte bara i mellankrigseuropa, utan också i Centralasien, där sovjetiska, brittiska och kinesiska intressen stod och vägde mot varandra särskilt tydligt i just Xinjiang – eller Östturkestan, som regionen ofta kallades på den tiden.

Jarring gav sig iväg och kom så långt som till Kashmir, men där tog det stopp. Han lyckades inte få inresetillstånd till Kina. I stället blev han kvar en tid i Srinagar, en viktig knutpunkt för karavanvägarna söderut mot Indien. Han tog in på ett härbärke där han snabbt kunde få kontakt med pilgrimer, handelsmän och andra resenärer från Östturkestan. Han ville vara med och lyssna när människor samlades och fördrev tiden med att berätta historier och deklamera allsköns verskonst för varandra.

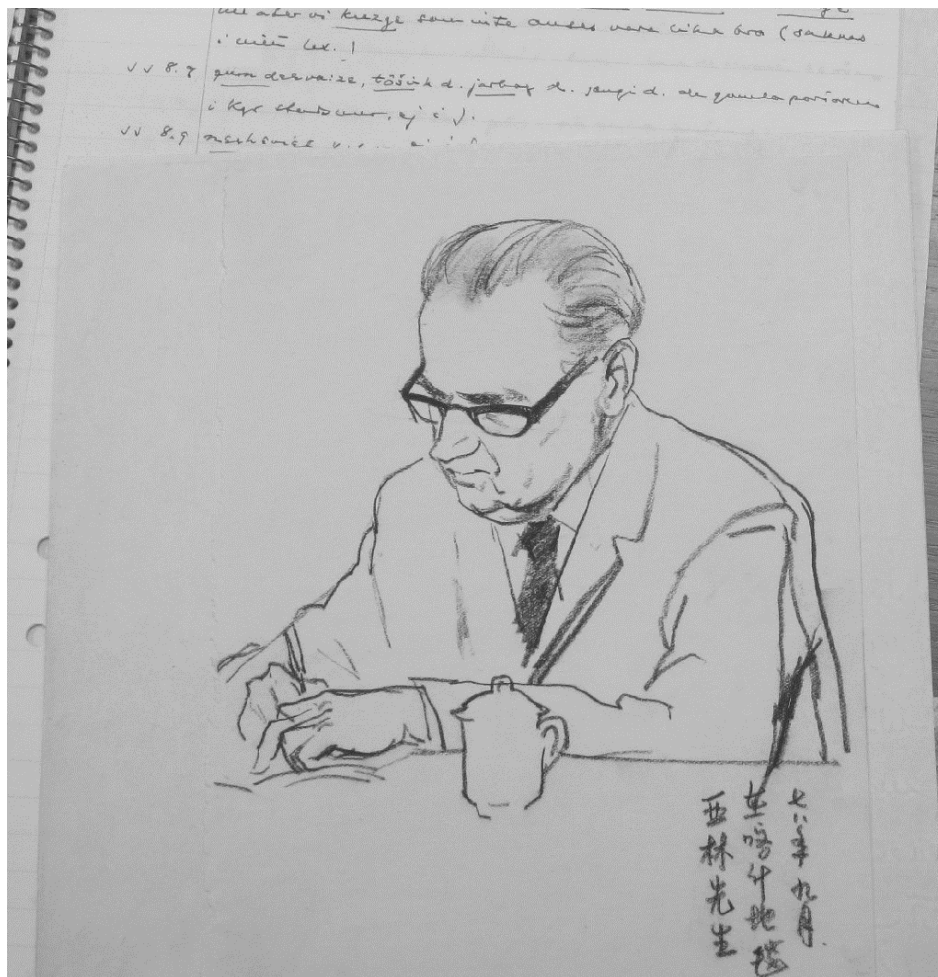
De östturkiska (uiguriska) texterna från Srinagar publicerades mellan åren 1946 och 1951. Då hade Jarring för länge sedan gett upp tanken på en akademisk lärarbana; förorden till tre av de fyra delarna av *Materials to the Knowledge of Eastern Turki* – ett verk på på sammanlagt drygt 650 sidor – skrevs i Addis Abeba, New Dehli respektive Teheran, där han vid tillfället för publiceringen var beskickningschef.

Med all sannolikhet var det andra världskriget och upprinnelsen till det som gjorde Gunnar Jarring till diplomat. Den språkkunnige unge akademikern hade värvats av den svenska utrikes- och säkerhetstjänsten för tolkuppdrag och sonderingsresor till Mellanöstern. I november 1940 blev han militärattaché i Ankara och avancerade sedan i rask takt till de mest prestigefyllda utlandsposteringarna.

Som karriärdiplomat nådde Jarring toppen och hamnade i de nyckfulla världshändelsernas centrum. Som språkforskare höll han sig kvar på gräsrotsnivå. Han lämnade aldrig de skrönor, ordstäv, gåtor och den folkpoesi som han en gång hade upptecknat i karavanserajen i Kashmir eller den handskriftssamling som han själv lagt grunden till genom sina inköp i Kashgar.

Samma år som han flyttade till Moskva för sin sista ambassadörspost, 1964, publicerade Jarring *An Eastern Turki – English Dialect Dictionary*. Lexikonet har förblivit en hörnsten i uiguriska studier världen över, inte minst då bland uigurerna själva. Efter pensioneringen från svenska UD arbetade Jarring vidare på en andra och mer omfattande utgåva. Han ville skapa det ultimata lexikonet över uigurernas språk från decennierna runt sekelskiftet 1900 och lämnade efter sig en korpus dubbelt så stor som den han hade gett ut på 1960-talet. Hans handskrivna manus har bearbetats och kompletterats under mitt redaktörskap och ligger nu färdigt för internationell publicering.

Då jag under arbetet med Jarrings sista manuskript gick igenom hans efterlämnade papper på Lunds universitetsbibliotek, påträffades följande teckning i ett kollegieblock från resan till Xinjiang 1978. Enligt den kinesiska texten avbildades Jarring vid ett studiebesök på en mattfabrik i Kashgar, vilket han själv skriver om i den ovan omtalade boken *Åter till Kashgar*.

Gunnar Jarring avporträtterad 1978. Kinesisk text tolkad av Joakim Enwall.
Foto: Birgit Schlyter.

Jarring själv mötte jag första gången i mitten av 1970-talet, när jag var doktorand och stipendiat på Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul. Tillsammans med en annan student skulle jag ta emot honom i institutets nyförvärvade lokaler bakom det svenska generalkonsulatet. Han hade blivit utnämnd av regeringen till ordförande för forskningsinstitutet och skulle komma på ett kort inspektionsbesök. I spänd nervositet väntade vi på denne världskändis. I internationell press hade han beskrivits som "Muslan som kan tiga på sex språk" till följd av alla sina "No comments" till efterhängsna journalister under uppdraget som FN-medlare mellan de stridande parterna från sexdagarskriget i Mellanöstern 1967. Efter de inledande formella hälsningsfraserna föreslog Jarring i egenskap av senioren i sällskapet att vi skulle lägga bort titlarna och bli "du" med varandra. Därefter gick vi husesyn under otvungna former och stor nyfikenhet från Jarrings sida; här behövde han inte vara någon tillknäppt musla.

Några år senare kom jag i kontakt med Jarring igen, sedan jag blivit invald i forskningsinstitutets styrelse och bland annat hjälpte till med redigeringen av turkspråkiga texter till dess årsskrift. Jag minns hur imponerad jag var av Jarrings kulturhistoriska kunskaper. En gång satt vi på Kungliga Biblioteket i Stockholm och gick igenom en artikel med turkiska gåtor. Tankenöten "Jag har en höna som lägger ägg på grannens åker" var ingenting konstigt för honom. Däremot tycktes han bli förvånad över min okunnighet om hur pumpaplantor kan breda ut sig.

Diplomaten och FN-medlaren som en gång var ung doktorand och red över Pamir till fältarbete bland uigurerna i Xinjiang.

Med det förändrade läget i Centralasien efter Sovjetunionens kollaps, både politiskt och forskningsmässigt, är det svenska Jarringmaterialet fortsatt intressant. Antologin *Kashgar Revisited: Uyghur Studies in Memory of Ambassador Gunnar Jarring* utgavs 2017 efter ett symposium med bidrag av forskare från ett 10-tal länder i Europa, Nordamerika och Asien. De områden som behandlas där – språk, historia, etnologi, religion med flera – visar på bredden och tyngden i Jarrings vetenskapliga gärning.

Förutom den nämnda Jarringsamlingen i Lund finns numera ”The Gunnar Jarring Digital Library” (www.jarringlibrary.lingfil.uu.se) från det privata Centralasienbibliotek som Jarring mot slutet av sitt liv överlät åt Vitterhetsakademien – en samling på omkring 5000 böcker och 3000 särtryck – och som år 2012 donerades till Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul. Medan online-biblioteket har en internationell bas med över 100 000 besök per år från världens alla hörn, är den större fysiska samlingen tillgänglig för såväl institutets egna stipendiater och forskare som andra utländska institut i Istanbul och många av stadens universitet och forskningsmiljöer med anknytning till Centralasien.

* Essän finns publicerad under rubriken ”Uigurernas bästa vän” i *Axess*, 4/2023, ss. 66-67, i en kortare version och med delvis annat bildmaterial: www.birgitschlyter.se/publikationer/Axess.Nr_4_2023.Uigurer.pdf